

- class in the course of linguistic change. – *Language Variation and Change* 2 s. 205–251.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- NIEMINEN, TOMMI 2019: Peircen haaste nykytieteelle. – Markus Hamunen, Tommi Nieminen, Tapani Kelomäki & Hannele Dufva (toim.), *Käänteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun* s. 141–185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – LAPPALAINEN, HANNA 2020: Sosiolingvistiikka. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä IV* s. 865–895. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and communication* 23 s. 193–229.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – ROUHIKOSKI, ANU – LEHTONEN, HEINI (toim.) 2015: *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SOUKUP, BARBARA 2015: Mixing methods in the study of language attitudes. Theory and application. – Alexei Prikhodkine & Dennis R. Preston (toim.), *Responses to language varieties. Variability, processes and outcomes* s. 55–84. Amsterdam: John Benjamins.
- TAGLIAMONTE, SALI A. 2016: *Making waves. The story of variationist sociolinguistics*. Chichester: Wiley Blackwell.

Lapsenkielen ja yleisesti ihmiskielen kehityksestä

Anneli Kauppinen: *Mistä kieli meihin tulee*. Tampere: Vastapaino 2020. 367 s. ISBN 978-951-768-810-9.

Anneli Kauppisen kirjan nimi ”Mistä kieli meihin tulee” voi herättää kahdenlaisia odotuksia: onko kyse lapsen kielen kehityksestä vai siitä, miten ihmislajin olennaiseksi piirteeksi on kehittynyt kielikyky? Kirjan tarkoituksena on vastata molempiin näistä kysymyksistä, vieläpä niin kunnianhimoisesti, että pyrkimyksenä on osoittaa samankaltaisuuksia kielen evoluution ja yksilön kielen kehityksen välillä. Kirja jakautuu kolmeen osaan, ja yhteensä siinä on 11 lukua. Teoksen lopussa on lukijan kannalta hyödyllinen, varsin kattava asia- ja henkilöhakemisto

sekä laaja kirjallisuusluettelo, josta löytää kiinnostavia lähteitä, jos tahtoo perehtyä laajemmin aiheeseen.

Yhteisöllisyyden merkitys kielen evoluutiossa

Kirjan kolmesta osasta ensimmäisen nimenä on ”Kielen synty”. Tässä alkuosassa Kauppinen käsittelee ihmiskielen kehityshistoriaa sekä aivojen evoluution että vuorovaikutuksen näkökulmasta. Ihmiskielen evoluution kannalta olennaista on ollut aivojen peilisolujen kehittyminen. Aivojen peilisoluihin toiminta ja havainto peilaavat toisiaan, joten ne mahdollistavat jäljittelyn eli kyvyn havaita ja toistaa toisen liikkeitä. Tämä kyky on olennai-

nen niin puhutun kielen kuin viittoma-kielenkin synnyssä ja kehityksessä. Toinen keskeinen tekijä kielen kehittymisen kannalta on ihmislajin kyky sosiaaliseen yhteistyöhön, joka ilmeisesti on kehitty-nyt luonnonvalinnan vaikutuksesta.

Peilineuronien löytyminen 1990-luvun lopussa kuuluu tieteenhistorian onnekaisiin sattumiin. Teoksessa kuvataan (s. 26) tutkimusta, jossa ihmisaivojen toimintaa malakiapinoiden avulla tarkastelemaan ryhmään kuulunut Vittorio Gallesse oli liikkunut laboratoriossa kokeiden tauolla ja kiinnittänyt huomiota yllättävään tapahtumaan: kun hän kurotti kättään ottaakseen erään esineen, tietokoneohjelma reagoi apinan aivoihin kiinnitetyn elektrodin kautta ilmoittaen, että tarttumaliikkeeseen liittyvä neuron oli reagoinut – juuri samaan aikaan, vaikka apina istui paikallaan aikomatta tarttua mihinkään. Eräät aivosolut, joita alettiin kutsua peilisoluiksi, aktivoituvat siis pelkästä tietyn toiminnan näkemisestä. Osoittautui, että peilisolut reagoivat nimenomaan tavoitteelliseen liikkeeseen, eivät epämääräiseen toimintaan kuten pään raapimiseen.

Yhteisöllisyyden merkitystä kielen evoluution kannalta Kauppinen tarkastelee kolmen tutkijan kautta: Michael Tomasellon, Robin Dunbarin ja Stephen Levinsonin. Näistä Tomasello on tutkinut evolutiivista antropologiaa ja esittää, että niin sanotun yhdeksän kuukauden vallankumouksen aikana ihmislapsi alkaa osoittaa kädellä tiettyjä kohteita rakentaakseen yhteisen intention aikuisten kanssa; vastaavaa tapaa kutsua toisia yhteiseen osallistumiseen ei tavata muilla ihmisapinoilla. Simpanssien sosiaaliset suhteet ovat yksilökeskeisiä ja välineellisiä, kun taas ihmisen vahvuutena on parempi yhteistyötaito ja empaattisuus. Dunbarin mukaan kielen kehittymisen paine syntyi tarpeesta kuulua ryhmään. Levinson puolestaan korostaa vuorovaihdon merkitystä.

Tämä kirjan alussa esitetty kielen evoluutio on Kauppiselle jokseenkin uutta alaa, josta hän on koostanut katsauksen keskeisiin seikkoihin. Lukija saakin tiiviin yleiskäsityksen siitä, mitä ihmiskielen evoluutiosta nykyisin tiedetään. Kirjassa on tämän jälkeen vielä kaksi osaa: ”Vuorovaikutuksen voima”, joka koostuu kolmesta luvusta, ja ”Kielen kehkeytyminen”, jossa on viisi lukua. Nämä osat liittyvät Kauppinen pitkäaikaisiin tutkimusintresseihin, jotka koskevat lapsen kielen kehitystä. Siirtymälukuna evoluutionäkökulman ja lapsen kielenkehityksen näkökulman välillä on katsaus Kauppista kiinnostaneisiin kielentutkimuksen teorioihin alkaen generatiivisesta kieliopista, joka saa ankaraa mutta hyvin perusteltua kritiikkiä, ja päättyen käyttöpohjaisiin teorioihin.

Kirjassa on jonkin verran toisteisuutta, osittain siksi, että tekijä näyttää innostuneen ideoistaan ja muutamista nykyiseen valtavirtaan kuuluvista termeistä, joista ahkerassa käytössä on esimerkiksi *multimodaalisuus*. Kyse on kyllä olennaisesta asiasta, ja multimodaalisuus määritelläänkin teoksessa hyvin parissa kohtaa (esim. s. 9–10, 254). Paikoin termin käyttö on kuitenkin muotisananomaista, kuten sivulla 113: ”Kokemukset tuolista ovat multimodaalisia: istuminen, nouseminen, koskettaminen, materiaalit, tuolien rooli eri kulttuurisissa tilanteissa.” Tietyt muutkin sinänsä hyvät lähtökohdat tulevat teoksessa esille moneneen kertaan, kuten nykyiseen kielen- tutkimuksen valtavirtaparadigmaan kuuluva käyttöpohjaisuus. Runsaan toiston takia lukija alkaa pitemmälle ehtiessään väsyä, kun samat lähtökohdat selvitetään kirjassa useaan kertaan.

Huomioita lapsen kielen kehityksestä

Kauppinen maalaa värikkäin vedoin ja le-veällä pensselillä visiota kielen evoluution ja lapsen kielen kehityksen rinnakkaisuuksista, enimmäkseen varsin onnistu-

neesti. Pisimmälle menevät oletukset ovat kirjan loppupuolella. Kauppisen ajatukset ovat paikoin rohkeita, mutta hän osoittaa tiedostavansa tämän itsekin käyttämällä sellaisia muotoiluja kuin ”rohkenisinko mennä vielä pitemmälle” (s. 266).

Kirjan olennaiseksi ydinjaksoksi hahmottuu mielestäni sivulta 258 alkava luku ”Aiheuttamisen juurille”, jossa Kauppinen käsittelee varhaista kausaalisuuden tajua sekä evoluution että lapsen kielen kehityksen näkökulmasta. Luvussa rakennetaan vakuuttavasti yhteyksiä kielen evoluution ja lapsen kielenkehityksen välille. Kausaalisuuden tajua kuvatessaan Kauppinen siteeraa runsaasti englannin kieleen kohdistuvaa tutkimusta. Englanninkielisessä aineistossa on kuitenkin se kausatiivisuuden tarkastelua koskeva ongelma, että englannissa ei ole selvää kausatiivijohdinta, vaikka muutamissa lapsenkielen uudismuodosteissa kieltoprefiksi *un-* toimii kausaalisuuden osoittimena, kuten ilmauksessa *unstuck it 'make it not stuck'*. Suomen kieli sen sijaan tarjoaa hyvät mahdollisuudet sen havainnointiin, miten lapset muodostavat runsaastikin uudissanonoja *ttA*-kausatiivijohdinten avulla – jopa siinä määrin, että lapsen kielenkäytön näkökulmasta produktiivisessa *ttA*-verbien muodostuksessa voisi mielestäni katsoa liikkuvan suorastaan taivutuksen ja johtamisen rajoilla (ks. Laalo 2011: 265–268). Tällainen erittäin produktiivinen kausatiivien muodostus on suomessa ominaista juuri lapsenkielille, mutta eräiden kielten, kuten turkin, kuvauksessa kausatiiviverbien produktiivinen muodostus on luettu peräti kieliopin puolelle. Kuten Kauppinen toteaa, agentin, kausatiiviverbin ja kohteen malli on yksi perustavanlaatuisista ihmisen käsitteistyksistä, joka on koodautunut laajasti maailman kieliin. Suomen tapaan myös virossa kausatiivijohdosten muodostus on lapsenkielessä läpinäkyvää ja produktiivista (Argus 2012).

Kauppinen tarjoaa hyvän valikoiman esimerkkejä lapsenkielen kausatiivisista

ttA-johdoksista, myös omasta aineistostaan. Sivulla 264 kuitenkin sattuu pieni lipsahdus, kun Kauppinen väittää, että tyynymainoksen tekstissä *Familon tyynyttää unelmanne* esiintyvä *ttA*-johdos olisi sama verbi kuin hänen aineistonsa tapaus, jossa lapsi panee päänsä tyynylle sanoen ”näin pittää tyynyttä tehokkaasti”. Jälkimmäisessä tapauksessa lapsi ei kuitenkaan muodosta kantasanaa *tyynyttää*-johdosta vaan *lymytä*-tyyppisen supistumaverbin, joka ei ole ainakaan prototyyppinen kausatiiviverbi.

Sellaiset lapsenkielille tyyppilliset kausatiiviset uudismuodosteet kuin *kiivettää* ja *pysyttää* osoittavat, kuinka piilossa olevat resurssit aktivoituvat ja Kauppisen sanoin ”sensomotorinen tietämys siirtyy lingvistiselle tasolle, siis kielen rakenteisiin” (s. 265). Tästä päästään edelleen pohtimaan kielen ja ajattelun evoluutiota ja kielen syntyä (s. 266): ”Kumpi oli ensin, ajatus vai kieli? Itse asiassa ei kumpikaan, sillä alussa oli toiminta – ja on edelleenkin.” Pohdinnat etenevät tästä ensin Tomasellon havaintoihin simpanssien kyvystä tehdä kausaalisia päätelmiä ja sitten suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti valmistettuihin kivikirveisiin sekä puhutun kielen syntyyn. Lopuksi Kauppinen tiivistää (s. 267): ”Tämä harppaus pienistä yksilönkehityksen havainnoista ihmisen kehityshistoriaan on kieltämättä pitkä, mutta se tulee luontevasti tarjolle evoluutioteorioiden valossa.”

Aiheuttamiseen ja kausaalisuuteen liittyvät kysymykset tulevat puheeksi myös kirjan loppuluvussa, jossa Kauppinen esittelee aiempien lukujen perusteella hahmottelemaansa käsitystä kielen kehittymisestä. Kielen kehityksen kannalta olennainen kyky on jäljittely, jonka biologisena perustana on peilisolu-järjestelmä. Kauppisen mukaan tähän järjestelmään perustuu myös valmius havaita agentin tavoite sekä toiminnan ja seurauksen välinen suhde (s. 337). Kausaalisuuden tärkeä rooli tulee uudelleen

esille myös hieman myöhemmin (s. 340): ”Ihmiskielen perusolemus on moniääninen, se on toisiinsa kietoutuneita muotoja ja ääniä. Myötäsntyiset valmiudet voivat heijastua kielen rakenteisiin, kuten kausaalisuuden taju aiheuttamisrakenteisiin.”

Kirjassa painottuu ihmisyksilön kielen kehitys, joskin mukana on myös kielen evoluutioon liittyviä pohdintoja ja tutkimuksen referointia. Nämä kaksi näkökulmaa täydentävät osin toisiaan. Lapsen kielen kehityksestä Kauppinen tarkastelee ensin hyvin varhaisia ilmauksia, esiansoja, ja etenee niistä konstruktioihin. Eräs aukko kehitysvaiheiden kuvaukseen kuitenkin jää: lapsen hyvin varhaiset tärkeät konstruktiot, nimittäin ensimmäiset yhden sanan taivutusmuodot, ovat vain hyvin niukasti mukana tarkastelussa, vaikka monet näistä taivutusmuodoista ovat äärimmäisen tiiviinä konstruktioina merkittävä varhainen tarttumapinta kielioppiin. Esimerkkejä tällaisista muodoista ovat usein osoittavaan eleeseen liittyvät *anna* ja *kato*, ainesanat tyyppiä *vettä* ja *pullaa* sekä illatiivit tyyppiä *syliin*, *kotiin* (Laalo 2020: 98). Näihin yhden sanan taivutusmuotoihin tiivistyy sanoma, joka vastaa pitempää ilmausta, kun puhujan tarkoitus selviää ilmauksen käyttöyhteydestä.

Kieliseikkoja

Kirjassa käytetty kieli ansaitsee myös muutaman maininnan. Kauppinen on esimerkiksi suomentanut teoksessaan oivallisesti tiettyjä termejä, joitain niistä uudelleenkin. Esimerkiksi englanninkielisen termin *deferred imitation* hän suomensi vuonna 1998 *viivetoistoksi* (Kauppinen 1998), mutta on nyt kehittänyt osuvamman termisuomennoksen *siirrejäljittely*. Tällä tarkoitetaan välittömän jäljittelykyvyn jälkeen kehittyvää kykyä sellaiseen jäljittelyyn, joka toistaa joskus aiemmin koettua tilannetta. Täl-

laisten erinomaisesti suomennettujen termien vastapainoksi esimerkkiaineistossa on kuitenkin paikoin myös kummallisia käännöksiä, kuten sivun 165 esimerkissä, jossa aikuisen repliikkiin *See if I can get it off the stick* (’Katsotaan voinko saada sen irti tikusta’) reagoiva lapsen ilmaus *See if I can blow it up* on suomennettu ’Katsotaan voinko puhaltaa sen ylös’.

Hauskan kekseliäitä uudissanoja ja ilmauksia teoksessa ovat esimerkiksi yhdyssana *konstruktioasiat*, adjektiivi *päätäpahkainen* ja monessa yhteydessä esiintyvä *kielen kimpaleet*. Myös eräät kielikuvat ovat hauskoja, kuten sivulla 264: ”Nämä itse tuotetut analogiset johdokset ovat paremminkin päiväperhoja, jotka lehahtavat esiin otollisessa tilanteessa ja ehkä häviävät sitten.” Nautinnollista luettavaa on myös tiettyjen harvinaisten taivutusmuotojen viljely, kuten instruktiivi-ilmaus *omintakeisin muotovaroin* (s. 166). Sen sijaan pieni yllätys on, että suomen kielen opettajana pitkään toiminut Kauppinen näyttää sekoittavan yhdyssanat *sanamuoto* ’sanallinen muotoilu’ (esim. lain tai sopimuksen sanamuoto) ja *sanamuoto* ’sanan taivutusmuoto’, kuten sivulla 86: ”Suomalaislapsi voi tavoitella sanamuotoa *anna* tai *lisää*.” Hieman vanhahavaa on myös käyttää termiä *äidinkieli* nykyisen *ensikielen* sijasta. Samaten on epätarkkaa puhua *suomalaislapsista*, kun tarkoitetaan suomea ensikielenään puhuvia lapsia.

Lopuksi mainittakoon vielä yksi termiseikka, joka tulee usein esille lapsen kielen yhteydessä: Kauppinen nojautuu Hallidayhin (esim. 1975) ja puhuu lapsen *kielenoppimisesta* eikä *kielenomaksumisesta*, koska jälkimmäinen implikoisi, että lapsi ei olisi aktiivinen toimija vaan jotain tapahtuisi itsestään oppijan ulkopuolella. Tässä hän on eri kannalla kuin sellaiset tutkimukset, joissa puhutaan kielen omaksumisesta ja esitetään, että oppiminen olisi ulkoa ohjattua, järjestettyä kielenopetusta.

KLAUS LAALO
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston
suomen kielen professori.

Lähteet

- ARGUS, REILI 2012: Kausatiivisuse oman-
damisest eesti keeles. – *Eesti Rakendus-
lingvistika Ühingu aastaraamat* 8 s. 5–19.
<http://dx.doi.org/10.5128/ERYa8.01>.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. 1975: *Learning how
to mean. Explorations in the development*

- of language*. London: Edward Arnold.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot,
tilanteen ja rakenteen liitto*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAALO, KLAUS 2011: *Lapsen varhaiskieloppi
ja miniparadigmat*. Helsinki: Suoma-
laisen Kirjallisuuden Seura.
- 2020: Suomen kielen taivutusmuotojen
omaksuminen. – Elina Niemitalo-
Haapola, Sini Haapala & Soile Ukkola
(toim.), *Lapsen kielenkehitys. Vuoro-
vaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*
s. 95–118. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kuvaus henkilön- ja paikannimien tehtävistä kaunokirjallisuudessa

Volker Kohlheim: *Der Name in der Litera-
tur*. Tehty yhteistyössä Rosa Kohlheimin
kanssa. Heidelberg: Universitätsverlag
Winter 2019. 371 s. ISBN 978-3-8253-6967-5.

Kirjallisuuden nimien tutkimus on kes-
keinen ja perinteinen onomastiikan alue
(ks. esim. Hough toim. 2016). Suomessa
kirjallisuuden nimiä on tutkittu vähem-
män kuin monessa muussa maassa ja
alalta on ilmestynyt vain yksi väitöskirja
(Bertills 2003). Nimistöntutkimuksen
oppikirjassa (Ainiala, Saarelma & Sjö-
blom 2008) kirjallisuuden nimille on va-
rattu yksi lyhyehkö luku. Jo siinä käy ilmi,
että niin Suomessa kuin kansainvälisesti
kaunokirjallisuuden nimien tutkimuk-
sessa päähuomion ovat saaneet fiktiivis-
ten henkilöhahmojen nimet, kun taas au-
tenttisia paikan- ja muita nimiä on tarkas-
teltu selvästi vähemmän (mts. 332–347; ks.
myös Ameel & Ainiala 2018). Kirjallisuu-
den nimiä on tutkittu sekä kielitieteellisen
nimistöntutkimuksen että kirjallisuuden-
tutkimuksen kentällä.

Saksalainen nimistöntutkija Vol-
ker Kohlheim on – yhdessä vaimonsa ja
työparinsa Rosa Kohlheimin kanssa –
julkaissut pitkän uransa aikana useam-
pia onomastiikan alan teoksia, joista
tunnetuimpia ovat henkilönnimisana-
kirjat (esim. R. Kohlheim & V. Kohlheim
2008). Kirjallisuuden nimistö on nous-
sut Kohlheimien kiinnostuksen kohteeksi
2000-luvun aikana, ja nyt tarkasteltava
teos *Der Name in der Literatur* on tämän
tutkimustyön tulosta. Osa sisällöstä on
aiemmin tullut julki artikkeleina. Ana-
lyysit nousevat yleensä saksankielisestä
kirjallisuudesta, mutta muunkielisiä
esimerkkejä on. Kirjan aineistoa ei kuiten-
kaan ole määritelty tai rajattu, vaan vaikut-
taa siltä, että tekijä nostaa esiin esimerk-
kejä tuntemistaan tai jo tutkituista kauno-
kirjallisista teoksista, lähinnä romaaneista.
Lisäksi esimerkit ja laajempien ekskursioi-
den kohteet nousevat tyypillisimmin van-
hemmasta kirjallisuudesta (1700–1800-
luvulta alkaen), eikä mukana ole ainutta-
kaan 2000-luvulla kirjoitettua teosta.